

Радоман Јовановић

ЦРНОГОРСКО-РУСКИ ОДНОСИ НА СТРАНИЦАМА „ИСТОРИЈСКИХ ЗАПИСА“

Свијест о заједничком поријеклу и блискости језика између словенских народа садашњег СССР и Црногораца стално се одржавала у схватањима људи у Црној Гори. Када су 1711. године успостављене политичке везе између Русије и Црне Горе, знатно је ојачао руски утицај на ослободилачки покрет балканских народа, а руске позиције у Црној Гори су нарочито учвршћене. До тада су везе између Црне Горе и Русије биле, прије свега, духовног и књижевног карактера, које је у XVI и XVIII вијеку највише одржавала православна црква.

С обзиром на то да је Русија играла доста значајну улогу у развоју црногорске државе и усмјеравању њене спољнополитичке оријентације, руско-црногорски односи су одавно изучавани у југословенској историографији. Раније су изучавани првенствено на основу венецијанске и аустријске грађе, а не на основу, за ову проблематику прворазредне, руске грађе. Само мали број Југословена могао је прије другог свјетског рата користити руску архивску грађу, па се то битно одражавало на квалитет и научну вриједност радова о црногорско-руским односима.

Царска Русија је показивала нарочито велико интересовање за националноослободилачки покрет балканских народа. Међу њима, по војним и политичким разлозима, изузетно мјесто заузимала је Црна Гора, у којој је живио народ увијек спреман да се сам, или у наслону на јачега, ухвати у коштац са Отоманском империјом.

Питање црногорско-руских узајамних интереса за сарадњу, нарочито руских циљева на Балкану које је требало, дијелом, остварити уз помоћ и иницијативу Црне Горе, од крупног је научног интереса. Големи зна-

чај тог питања наметао је и велике обавезе онима који су покушавали да га дијелом обраде. Сви научници који су на овај проблем, макар и дијелом, указивали, истицали су његову важност и тежину његовог изучавања. Удио Русије у националноослободилачким покретима балканских народа и њен значај у рјешавању источног питања није могао бити изостављен када се год говорило о ослободилачким покретима на Балкану.

Тешко је било доћи до прворазредне руске архивске грађе, па је све до послератних дана питање црногорско-руских политичких односа изучавано на основу, за ово питање, другоразредних извора: оних из Беча и Венеције. Због тога се и гријешило и није се могао схватити читав комплекс било ког питања из односа Црне Горе са Русијом:

Изучавање црногорско-руских односа једно је од важнијих питања којима се бавила црногорска историографија. Одавно се указивало на најважније моменте и преломне догађаје у тим односима, посебно на руску улогу у националноослободилачком покрету и стварању црногорске државе. Нарочито је изучаван почетак XVIII вијека, када су и засновани црногорско-руски политички односи.

До првог свјетског рата успјело је дијелом упознати се са руском архивском грађом браћи Драговићима (Марку и Живку). Зато су се за изучавање руско-црногорских односа обилато користили свима познати документи – прије свега царске грамате, а затим преписна црногорских митрополита са руским двором и достојанственицима у Петрограду.

Пишући на основу другоразредних извора, већина историчара није се могла ослободити утицаја пристрасних докумената који су говорили о односима Русије и Црне Горе.

У новије вријеме посвећује се више пажње изучавању црногорско-руских односа, јер су и могућности и политичке околности знатно измијењене. Проблематика тих односа је сложена, а необрађена питања су бројна. Хоће се много и снаге, и времена и средстава да се научно освијетле црногорско-руски политички односи у прошлости. Тиме се одмах и каже да су само нека питања из тих релација дијелом обрађена и да је потребно још доста напора да се она свестрано изуче. То тим прије што су црногорске владике и господари имали нарочите потребе да се јаве руском цару и петроградској влади и што о томе у СССР-у постоји знатна архивска грађа.

У вријеме покретања „Записа“ постојали су разлози политичке и друге природе да се земља совјета што мање помиње, па зато и није било могућности да се опширније пише, а совјетских архивских извора тешко се било домогнути. Ипак се црногорско-руским политичким односима и у овом периоду посвећивала извјесна пажња. Није било посебних радова о тој проблематици, али је она дијелом дотицана у оквиру радова о другим питањима, јер ју је било немогуће мимоићи. Црногорско-руски односи на другом мјесту и у другим публикацијама знатније су изучавани него на

страницама „Записа“. Највише заслуга за изучавање ових питања на страницама „Записа“ имали су главни посленици часописа Душан Вуксан, Ристо Ј. Драгићевић и још неки.

У својим бројним радовима, објављеним на страницама Часописа, ова два позната историчара дијелом су обрадили податке о питању црногорско-руских односа. Но, грађа Цетињског архива није им дозвољавала да свестраније сагледају нека важнија питања којих су се дотицали, али су њихови напори ипак били доста плодни. У радовима о општим питањима црногорске историје саопштени су многи подаци из проблематике црногорско-руских односа које овом приликом не треба набрајати. Њихова је посебна заслуга што су, макар не и сасвим прецизно, објављена бројна документа.

Иако су „Записи“ у предратном периоду имали муке са чланцима о Русији, ипак су, чак и на књижевним страницама, објављивали понеке од совјетских писаца.

С обзиром на измијењене околности, послје другог свјетског рата и побједи Револуције „Историјски записи“ су знатно јаче пратили црногорско-руске односе. Док се није створила могућност да се ови односи обрађују на основу совјетске грађе, писало се на основу онога што се има. Због одређених разлога писало се о традиционалним односима Црне Горе и Русије, и то се објављивало у Часопису. Писали су о тим општим питањима, међу осталима, Јагош Јовановић, Радован Лалић и др.

Захваљујући тим бољим околностима, појачано је изучавање црногорско-руских односа. На основу домаће и аустријске грађе допринијели су у томе понајвише Јевто Миловић, Ристо Драгићевић, Димо Вујовић, Славко Мијушковић, Глигор Станојевић, Лазар Ћелап, Јован Јовановић и многи други научници.

На страницама Часописа нарочито је изучаван период Петра II Петровића Његоша. Када се посебно о овом периоду ради, треба истаћи улогу Бранка Павићевића у изучавању црногорско-руских односа. Павићевић је користио домаћу и страну грађу, а за историјску науку нарочито је важно што је имао могућности да постане зналац руске архивске грађе о Црној Гори. Његови бројни радови о црногорско-руским односима писани су савременим марксистичким научним методом. Павићевић је у „Историјским записима“ објавио значајне радове и о тим односима и уопште о спољнополитичким односима Црне Горе.

И каснији периоди црногорско-руских односа заступљени су на страницама „Историјских записа“. Писали су о њима бројни историчари, међу њима понешто и ја.

„Историјски записи“ посвећивали су нарочиту пажњу изучавању револуционарног и напредног покрета. У том склопу улога СССР-а није се могла мимоићи. За изучавање предратног напредног покрета заслуга има Јован Р. Бојовић, који је објавио низ радова на страницама Часописа.

Објављено је више радова о Октобарској револуцији и учешћу Црногораца у њој, па треба истаћи радове Богумила Храбана, Николе Поповића и др.

НОР и Револуција су, разумије се, били стална тема на страницама „Историјских записа“. О томе постоје бројни и важни радови.

Часопис је објављивао и радове совјетских историчара, међу њима Јурија Писарева, Нине Хитрове, Виктора Карасјова. Пратио је приказима и биљешкама и бројна совјетска издања. У предратном периоду „Записи“ су објављивали и радове совјетских писаца, посебно оних који су били на страни комунизма.

Тако се изучавању црногорско-руских односа и црногорско-совјетских односа у Црној Гори и Југославији посвећивала одавно знатна пажња. Постигнути су запажени научни резултати. Захваљујући богатству архивске грађе о интензивним односима између двије земље, може се очекивати да ће се наставити даље свестрано изучавање ове научно врло интересантне проблематике. Тако ће се створити услови за критичко изучавање и писање радова који ће свестрано обрадити црногорско-руске односе од најстаријих времена до садашњих дана.

Будући да је успостављена тијесна и доста плодносна сарадња између југословенских и совјетских (првенствено руских) историчара и научних институција, постоје реалне могућности и за заједничко изучавање. Историјски институт ће свакако у томе имати знатног удјела, јер већ ради на заједничком пројекту са Славистичким и Балканистичким институтом АН СССР-а. И Црногорска академија наука и умјетности успоставила је сарадњу са АН СССР-а. То су урадиле и САНУ и Академија наука Б и Х, па се тако стичу веома повољне околности за изучавање веза и односа наших народа, посебно са руским народом, а и другим народима СССР.